

A MAGYAR MUNKÁSMOZGALOM ÉS M. GORKIJ 1902—1919 (II.)*

Írta: FENYVESI ISTVÁN

I. A munkásmozgalom részvétele az orosz irodalom magyar recepciójában bizonyos mértékig a lakmuszpapír szerepét tölti be a századelő kapcsolatainak történetében: a recipáló erők erős differenciálódását különösen mutatja a munkásolvasók érdeklődésének alakulása, a szocialista esztétika kialakulása. Nevezetesen: ha a XIX. század utolsó harmadában a német, francia, angol irodalom mellé az orosz is „belép” irodalmunk nagy szellemi forrásai közé, és ha a klasszikus értékek iránti elismerés a Nyugattal egyidőben felfedezett Gorkij esetében egyöntetű lelkesedés alakjában nyilvánul meg (jóllehet ez utóbbiba a nagypolgárság részéről az egzotikum iránti kíváncsiság is vegyül), az első orosz forradalom után már egyre inkább a haladó társadalmi erők, a radikális polgárság és a munkásság válnak e tekintetben is a legjobb, legelőremutatóbb mozzanatok fő letéteményeseivé. Ez azzal függ össze, hogy a meg-növekedett esztétikai igények mellett a világnézeti szükségletek kerülnek fokozottabban előtérbe. Ezért nálunk is érvényes az, amit a német viszonyokról Michael Werner ír: „A recepció érdekében az ideológiai szükségletekben beállott differenciálódásnak az a lényegesen erősebb differenciáló magatartás felel meg, amelyet a recipáló fél mutat az orosz irodalmi értékek kiválasztásánál és megítélésénél, miközben az orosz realizmus iránt eredetileg megnyilvánuló, többé-kevésbé *általános* érdeklődést növekvő mértékben váltja fel az *egyes* írók irodalmi munkássága és az *egyes* irodalmi művek felé fordulás. Az 1900 utáni időszakban az jellemző az orosz irodalom körül zajló konfliktusra, hogy baráti és ellenségei egyaránt főként a világnézeti-morális problematikáját vitatják az oroszok irodalmában és így direkt módon azt a tényt reflektálják, hogy az orosz realizmus eszmei és morális tartalma mind erősebben válik érzékelhetővé az (...) ország szellemi életében” [1].

Témánk vizsgálata számos, még kidolgozatlan kérdésbe ütközik. Nemcsak korszakunk munkássajtójának általános kritikai áttekintésében tartunk még csupán az első lépéseknél [2], hanem a szűkebb kérdésfeltevésre, a munkássajton belüli orosz irodalomkép alakulásának vizsgálatára sem került még sor. Ezért gondolatmenetünk — a kitekintés igényének feladása nélkül — csupán annyira mutathat túl írónk fortunájának vizsgálatán, amennyire ezt a rendelkezésünkre álló anyag lehetővé tette.

Bizonyos törvényszerűségek már így is kirajzolódnak. Az egyik az, hogy a magyar munkás Gorkij-kép alakulása — áttételeken keresztül — egyrészt a hazai munkásmozgalom sajátos fejlődését követi, másrészt viszont része az orosz irodalom általános magyar recepciójának is. Nevezetesen: a tárgyalt két évtizeden belül ott látjuk a közlési csúcspontokat, ahol a mozgalom hullámhegye is tetőzik (az 1905—7. években, az 1911—12 fellendülés éveiben, valamint 1919-ben): az ekkor bárhol közölt

* Az I. részt a Tudományos Közlemények 1974. évi kötetében közzétük.

orosz anyag mintegy felét Gorkij-művek teszik ki, az egész munkássajtó által közölt szövegeknek pedig kb egyharmada való Gorkij tollából. Az is szembe-tűnő viszont, hogy, mint dolgozatunk előző részében kimutattuk, a munkássajtó — az egész korszakon belül — a teljes magyar Gorkij-recepció (a közlések) mintegy egyhatedetét vállalta, az 1905 utáni időszakon belül pedig jelentősen nagyobb, már mintegy egynegyednyi ez az arány.

Pusztán a mennyiségi mutatókból természetesen nem lehet egyértelmű következtetéseket levonni. Azért sem, mivel a polgári recepció e korszakban is (sőt egészen a felszabadulásig) — ugyanezt az arányt a másik oldalról szemügyre véve is — helyzeti előnyéből eredendően domináns marad, de ezért sem, mivel éppen a munkás-, szocialista recepcióban fogannak meg azok az új tendenciák, melyek révén a munkás-mozgalom mint recipiáló erő újfajta minőségi-tartalmi viszonyt alakíthat ki az orosz irodalommal.

2. Arra a kérdésre, eljutott-e a munkásolvasóhoz Gorkij, már dolgozatunk első felében a tények nyelvén válaszoltunk. A vezető szerepet ebben az 1905 áprilisától napilappá váló Népszava játssza: tárcarovata a szervezett munkásság fő szépirodalmi olvasmányaként — témánkban — a legfontosabb műveket közvetíti. A háromnegyedmillió munkáslétszámából a száz-kétszázezernyi [3] szervezett dolgozó állandó olvasója a már 1907-ben másfélszázezres példányszámban megjelenő munkás-sajtónak [4]. Az egyes szakszervezetek különböző periodicitású és az irodalomra kényszerűen minimális terjedelmet szánó újságaiból azok, amelyeknek legszélesebb-látókörű szerkesztői vannak, erőikhez mérten ugyancsak részt vállalnak az irodalom, (ezen belül még a magyarnál is nagyobb mértékben az orosz irodalom, közte tucatnyi Gorkij-mű) közléséből, nem egyszer a nemzetiségek nyelvén is [5]. A mozgalom által önálló vagy gyűjteményes kötetekben, naptárakban, rölapokon stb. kiadott Gorkij-művek sokezer példányban kerülnek a tömegek közé. Az 1906-ban kiadott „A forradalom névtelen hőseinek emlékére” c. könyvből pl. (benne a Látogatás az orosz cárnál) 8 ezer kelt el. A Wilson oder Lenin c. kiáltványt a Tanácskormány csak németül 20 ezer példányban nyomtatja ki. [6]

Csupán szórványosan megelkelhető adatokra tudunk támaszkodni a munkáskönyvtárak állományát illetően. Az egyéb, állami és társadalmi szervek által fenntartottakéhoz képest elenyésző számú munkáskönyvtár — ennél is csekélyebb számban fennmaradt — állományjegyzékét vizsgálva azt látjuk, hogy — az igényes realista művek sorában — Csehov, Tolsztoj és Dosztojevszkij művei mellett — mindenütt megvoltak Gorkij könyvei. [7] A munkássajtó ezeknek olvasását különböző rovataiban (Hírdetések, Mit olvassunk? Az országos szakegyesület könyvtárjegyzéke stb.) folyamatosan propagálja. [8]

A művek olvasottságának mértékéről nem maradtak fenn korabeli statisztikai stb. tudósítások, az olvasmányélmények mélyrehatolásáról viszont eléggé beszédesen vall a maga „reprezentatív adat”-szerűségével is a forradalom közkatonaának gazdag emlékezésanyaga. [9]

Arról a hatásról, melyet a realista és szocialista irodalom, köztük Gorkij művei gyakoroltak az egyszerű munkásokra, egyetlen közvetlen, korabeli tanúvallo-más szól. Ez a munkássajtóból „ego” néven ismert Rózsavölgyiné Fried Margit 1919-ben írott cikke, melyben különböző szakmákhoz tartozó munkások között korábban vezetett irodalmi szemináriumának a tapasztalatait összegzi. Mint írja, nem annyira a hallgatóság fiatalabb részének tudásvágya vagy a férjük által odaküldött többgyermekes anyák tanulni akarása lepte meg elsősorban, hanem az a „biztos ítélet, amely előzetes művelődés lehetősége nélkül — talán csak a józan szocialista gondolko-

dás eredményeképp — széjjeltartatta velük az értékes irodalmi termékeket az érték-
telen, csak szórakoztató olvasmányoktól. Felkeltett érdeklődésük zsilipjén mohón
szívták fel a világirodalom kincseit, kívánták, hogy hosszabban foglalkozzunk velük,
tanultak, dolgoztak, — ők, akik este hétig kezükkel dolgoztak — hogy a szellemi
világ gyönyörűségeibe, melyeket proletársorsuk eddig megtagadott tőlük, most be-
hatolhassanak szomjas, a szépre, etikára vágyó lelkükkel.” A modern irodalom — Ib-
sen és Dosztojevszkij, Zola és Gorkij munkái „megrázó, izgató hatással voltak rájuk :
megindult az összehasonlítás, a saját sorsuk fölé kerekedő emberek fölényét, a ma-
gány szépségének felismerését, a jóságakarás nyugalmát: etikai tudatosság kifejlő-
dését figyelhettük náluk.” [10]

Jóllehet a munkásság ekkor színházba eljutó része az egésznek csupán elenyésző
hányada, témánk szempontjából fontos ez a réteg. Az ő igényeinek megy elébe több,
a színház társadalmi misszióját az átlagosnál jobban érző színigazgató a munkás-
előadások speciális ciklusával. Mindenekelőtt a Thália keresi a találkozást a munkás-
sággal. Műsorpolitikája és külön munkásciklusa révén is közel kerül a legöntudato-
sabb proletárrétegekhez. Joggal írja a Népszava 1908 végén, hogy a polgárság közönye
mellett az intelligens, modern munkásság az, amely ismeri és értékeli a Thália hiva-
tását. Éppen a szórakoztatáson felüli igénye emeli ki ezt a közönséget mely „a szín-
házat is a kultúra tükrének tartja, melyben látni akarja mindazt az eredményt, amit
a modern kultúra nyújt, amit a fejlődött, megújódott irodalom és színészet produkál”.
(11)

És jóllehet ennek az igénynek a megfogalmazása még eléggé általános, nem lehet
tárgyunkhoz tartozónak nem tekinteni a Thália előadásoknak egy másik Népszava-
bírálatából azt a gondolatot, amikor a Hebbel, Wedekind-féle előadások kapcsán
azt hangsúlyozzák, hogy ezek a darabok „nem feleltek meg teljesen a mi törekvéseink-
nek, melyeknek célja az, hogy a munkásságnak a legjobbat nyújtsuk” [12].

A munkásmozgalom a 80—90-es évektől fordít komoly figyelmet a munkás-
színjátszó körök fejlesztésére. A 10-es évek elejére már majdnem minden szakegyesü-
let alapszabályba foglalja, kötelezettség gyanánt, a műkedvelő előadások rendezését,
ebben a formában ismerve fel a legtöbb és legegyszerűbb tanító erőt. Utat tör annak
a megértése, amit a párt elméleti folyóiratában Pollák Rudolf fejez ki: „Kívánható-e
oly munkástól a meggyőződésből fakadó harci készség, elvszeretet, aki még képtelen
a művészetet szeretni, becsülni, érte áhítozni; aki a színművészetben „komédiát”,
az irodalomban „oktalan írka-firkát”, a festészetben „pacsmagolást”, a zenében
„érthetetlen vinnyogást” és a szobrászatban csupán „pucérságot” lát? Ilyen munkás,
ha nem is teljesen analfabéta, de legalábbis elég korlátolt agyu ahhoz, hogy megértse
a munkásság felszabadítására vonatkozó mindennemű törekvéseket” [13]. Az elvárás
azonban nem csupán az agitatív eszköz szerepére vonatkozik: benne látják „a szín-
házak megközelíthetlensége és azok irodalmának értéktelensége által kialakult ür pót-
lóját” is.

A mozgalom komoly erőfeszítéseket tesz az első magyar munkásszínház létre-
hozására is. A Népszava 1909-ben írja erről a kísérletről: „A fővárosban élő két-
százezer szervezett munkás szellemi igényei olyan fokra fejlődtek, hogy jogos az a
vágya, hogy a maga színházában keresse és élvezze azt a kultúrát, amit egy modern
színpad nyújtani tud a közönségnek. Régi óhajok futottak össze a valóságban, amikor
az Új Színpad (Nagy Endréé — F. I.) megalakult és ismert programjával, helyárainak
olcsóságával a munkásság számára alkalmat kínált, hogy a mivelődött ember számára
való szórakozásból neki is része legyen. A szervezett munkásság és a szegényebborsú
polgári rétegek óriási érdeklődéssel fogadták a munkásszínház tervét és ezzel az örö-

mükkel és művészi erejükkel közeledtek az Új Színházhoz azok az írók is, akik értékei, reménységei az új magyar irodalomnak is.” [14]

A munkásszínpadon az orosz irodalmat jószerével Gorkij képviseli. Csaknem a polgári színen való megjelenésével egyidejűleg vonul be a munkásrepertoárba is és a primitív technikai lehetőségek meg a hátrányos szubjektív körülmények ellenére is az ország különböző részeiben, a legkülönbözőbb szakmák által istápolts körökben tízezreket nevel szórakoztatva. [15]

3. A munkásmozgalmon belül a század legelejétől erősödik az a felismerés, hogy az anyagi helyzet javítása, a politikai aktivitás növelése és a magasabb műveltségi szintre emelés csak kölcsönviszonyban szemlélhető. Ha 1900-ban ez még csupán a „szellemi sötétségből való szabadulásként” nyer megfogalmazást [16], az 1902-es pártgyűlésen már arra vonatkozóan nyújtanak be indítványt, hogy „a szak- és munkásszervezetekben az irodalom művelésére nagyobb súly fektessék” [17]. Néhány év múlva Alpár Gyula az ifjúmunkások országos értekezletén azt javasolja, hogy „az osztálytudatos irodalmat ápolják, rendezzenek kedélyes estélyeket, ottan osztálytudatos iratokat olvassanak fel és olyan verseket és színdarabokat adjanak elő, amelyekkel nevetségessé teszik a militarizmust és ezzel terjesztik az antimilitáris szocialista mozgalmat.” [18]

Egyszerre van szó a szocialista szellemű szépirodalom fokozottabb bevonásáról a napi nevelőmunkába és a tudatos irodalom- és művészetszemlélet elemeinek terjesztéséről a tömegek között.

1905-öt követően (amikor a Népszava napilappá válik és létrejön a párt nyomdája, a Világosság), széles körben bontakozik ki az SzDP és a szakszervezetek tevékenysége a munkásság általános műveltségi szintjének emelése érdekében. Megindulnak az első agitációs, természettudományos és szépirodalmi könyvsorozatok. A Népszava tárcarovata — a pártvezetőség adott eszmei és politikai színvonalán — az erkölcsi ráhatás és esztétikai ízlésnevelés funkciójának betöltésére is törekszik. Igaz, eközben előretör egy szocialista színezetű kispolgári irodalom is, itt — témánk szempontjából — mégis a folyamat másik oldalát hangsúlyozzuk: azt, hogy — főleg Révész Béla munkája nyomán, ideértve az Olvasótárban megvalósított szocialista irodalmi folyóirat létrehozási kísérletét is — egy európai kitekintéssel bíró proletárirodalom körvonalai sejlenek. [19]

A beinduló szervezett ideológiai-politikai képzés keretében az 1910-es kongresszusi jelentés már több kifejezetten művészeti témájú előadásról is beszámolhat. [20]

Szorosan idetartoznak — az egész korszakon végigvonulóan — azok az előadások munkásközönség előtt, melyeket a párt funkcionáriusai, de főleg a radikális polgári értelmiség legjobbjai tartanak. A szocialista Gorkij első magyar felfedezője, Wildner Ödön pl. a Bádogosok szakegyesületében már 1904-ben tart előadásokat Képek az orosz irodalomból címmel. [21] A Társadalomtudományok Szabad Iskolája tudatosan törekedett bázisának a munkások közötti kiszélesítésére. 1907-ben Jászi Oszkár hangsúlyozza, hogy a szabadiskola a munkásság is, tanítja „a munkásság tömegeit is, sőt részben rájuk is támaszkodik” [22] Hevesi Sándor egyik előadásának a témája („A művészet a társadalmi fejlődés szempontjából”) megvilágítja azt az aspektust, melyből nézve érthető, hogy az orosz irodalom, főleg Tolsztoj és Gorkij, állandóan visszatérő témája a társaság munkástanfolyamokon tartott előadásainak. Ha tudjuk, hogy ezeket az előadásokat — Wildneren és Hevesin kívül — olyanok tartották, mint Bresztovszky Ede, Bíró Lajos és Lukács György, ez nemcsak az interpretáció színvonaláról ad elképzelést, hanem azt is sejteni engedi, hogy a polgári értelmiségnek a marxizmushoz való közeledésében a belső önfejlődésen túlmenően éppen a munkásközeggel való aktív érintkezés is szerepet játszott. [23]

Végül leszögezendő, hogy attól kezdve, hogy a Mezőfi-csoport 1902. évi Szabad Szó-naptárában — Az élet ítélszéke előtt c. novella élén — először jelenik meg magyar munkásmozgalmi orgánumban Gorkij neve, a továbbiakban élete és művei szüntelenül a figyelem előterében állanak. Részben a magyar polgári sajtó, nagyoobrszt pedig a német szociáldemokrata lapok anyaga nyomán részletesen végigkövetik itt életének fő eseményeit, tudósítanak alapvető művei megjelenéséről, sőt még a később meg sem valósuló, de a sajtóba kiszivárgott terveiről, elképzeléseiről is. 1905 után pedig elmondható, hogy éppen a munkássajtó szolgál legmegbízhatóbb információval Gorkij pillanatnyi helyzetéről, műveiről. [24]

4. Az eddigieknél is fontosabb, az alapvető kérdése témánknak az, mit jelentett Gorkij a magyar munkásmozgalom eszmei fegyvertárában és irodalomszemléletének kialakulásában.

Gorkij értékelése a magyar munkásmozgalmi irodalomszemléletben lényegében három mederben folyt. Közülük egyik sem jelentkezik a maga steril egyértelműségében, viszont mindegyiknek a fő eleme kimutatható bizonyos időszakokban, a különböző csoportoknál, illetve egyes megnyilatkozásaiban.

A forradalmi harc taktikájától való elméleti elzárkózás, a gazdasági és választójogi küzdelem jelentőségének eltúlzása, az elméleti munka lebecsülése stb. — a sok tekintetben mintául szolgáló német és osztrák pártéhoz hasonlóan — reformista jelleget kölcsönöz az SZDP számos irodalmi és művészeti megnyilatkozásának is. A reformizmus esztétikai lecsapódásaként jelentkező szemlélet sok ponton érintkezik a polgári ítéletekkel. Ez főleg az egyes művekről szóló híradások arculatát határozza meg, de felfedezhető több, egyébként helytálló megközelítésű cikkben, valamint — annak idején valószínűleg reprezentatívnak számító — tanulmányban is.

Migray Józsefnek az anarchizmustól a revizionizmusig terjedő ideológiai amplitúdója már ebben az időben és témánkban is megmutatkozik. [25] A tízes években a Népszavában közölt több elméleti igényű írásában vannak kisebb — nagyobb Gorkij utalások. 1912. május 1-én megjelent Gorkij művészeti hitvallása c. cikke (a legnagyobb terjedelmű a magyar munkássajtóban Gorkijról közöltek között) nem szintézis-kísérlet, hanem a Gorkij által néhány évvel ezelőtt írt A személyiség felbomlása c. esszé viszonylag rövid kifejtése. [26] Gorkij néhány gondolatát idézve, helyesen vázolja fel a kései orosz polgári fejlődés képét, a dekadens művészet fő rugóit, sőt deklaratív Gorkij helyét is meghatározza a proletáriátus harcában („a mai proletáriátus legnagyobb íróművésze”, „abból a nagy életközösségből meríti alkotásainak anyagát, ahonnan minden nagy író ...meríti: az alkotó, a dolgozó nép életéből”), érdemi, tehát a világnézeti és esztétikai rugókat kimutató elemzést azonban nem nyújt. Hogy miért, arra csak később, a polgári Új Életben közölt Gorkij-tanulánya ad választ. Itt a korai (Az anya és Az ellenségek előtti) szakaszra vonatkozóan még találunk helytálló megfigyeléseket („Gorkij szellemi fejlődésének útja... egy fölfelé törekvő társadalmi osztálynak a szimbóluma is”, „újabb munkáinak hősei... történelemcsináló hősök”). [27] Az egyes művek tartalmi kivonatában, illetve az általános gondolatmenetben viszont azokat a mozzanatokat látjuk viszont, amelyeket az orosz, a német vagy a magyar polgári kritika egyaránt hangoztat ebben az időben mind a művészet általános fejlődését illetően („a különböző társadalmi osztályoknak egymással szemben való merev elhelyezkedése... már egy közeli kultúrtél hidegét, fagyát érezteti velünk”), [28] mind pedig Gorkij hőseinek „általános emberi tartalmára” vonatkoztatva (az emberek — „a cifrázkodók és rongyosok, munkaadók és munkások, valamennyien a természet nagy éjjeli menedékhelyének a lakói maradnak mindaddig, míg meg nem falálják egy magasabbrendű egységes világnézetben az észtervényeknek... a harmóniáját”) [29]. Az ilyen eklektikus szemlélet foglyaként Migray

természetesen Az anyában is mindössze „az erkölcsi érzés egyöntetű ritmusának a fejlődését” [30] láthatta meg.

Egy másik oldalról — bár végső fokon azonos talajról — jelentkezik az a vulgár-marxista szemlélet, mely tagadja Gorkij szocialista eszmeiségét. Az európai munkásmozgalomban ezidőtájt sokhelyütt tapasztalható jelenség része ez. Döschér és Sperber a német pártstílóban a „kérges tenyér” esztétikáját hirdeti [31]. Pogány József Adyban a polgári irodalom bomlástermékét látja. Az 1908-as SzDP-kongresszuson Forgács Dezső a Népszava Olvasótárt „valóságos burzsoázia ideológiai lerakódó helyének” [31/a] nevezi, Vágó Béla pedig a Népszava irodalmi rovatát támadja, mivel az — szerinte — „a teljesen tönkrement burzsoázia legutolsó idegcsiklandozásaira felépített irodalomnak” ad helyet [32].

Vágó Béla Csizmadi Sándor Kánaánban c. regényéről írva („egyszerű szocialista művészetével százazreknek fogalmi körében maradv művészi szépet s reális igazat adó kincse lett a munkásságnak”) ezt „a csillogó művészi cafatok” elítélésére használja fel s mindezt Zolával, Ibsennel, A. France-szal és Gorkijjal szögezi szembe, akiknek írásait elméletileg és gyakorlatilag egyaránt méltán közelebb érezte magához a magyar munkásság, és benne a munkássajtó is. Ezt írja: „Ha a művelt szocialista harcba megy, akkor Marx fog ajkairól beszélni, nem Gorkij és Ibsen. Ez az irodalom a polgári, komplikált eszközökkel dolgozik, a proletár egyszerű, finom, közvetlen esze nem érti meg. Soha el sem jut hozzá.... Így lett a szocialistának mondott szép-irodalomból élvezeti cikk, amelynek a munkássághoz semmi köze.” [33]

Vágó maga is érzi álláspontjának felemás jellegét, mert lábjegyzetben Gorkij nevénél szükségesnek tartja hozzátenni, hogy mindez nem vonatkozik Az anya és Az ellenségek c. műveire. Ez az ekszkuzáló helyreigazítás azonban csupán a szemléletnek azt a történetietlenségét húzhatja alá, amelyről Király István ír: „A századeleji szocialista mozgalom legfőbb betegsége tükröződött ebben: az eketika, a dönteni nem tudás. Nem bírta kiküzdeni a kor kérdéseire ez a mozgalom a helyes válaszokat, hiányzott hozzá a biztos iránytűje: a kérdéseket helyükre rakó gondolat” [34].

A kialakuló kép objektivitásához ez a két irány is hozzátartozik: nélkülük a jövőbe mutató tendenciát hordozó jelenségek kizárólagosságának látszatát keltenék s ez megszépítené, leegyszerűsítene a korántsem könnyen áttekinthető képet, másrészt rajtuk keresztül érzékelhető: milyen uralkodó, többségi közegen kellett keresztülharcolnia magát íróknak igazi megértésének.

A harmadik — és egyben figyelmünkre leginkább érdemes — irányról szinte szabályként elmondható, hogy Gorkij teljes értékeléséhez általában azok jutnak el, akik az orosz irodalom, az orosz forradalom — és általában a forradalmi mozgalom, benne saját hazájuké — iránt is mélyebb megértésről tesznek tanúságot. Ezért szükségszerű is, hogy a továbbiakban főként a magyar munkásmozgalom következetesen forradalmi alakjainak megnyilatkozásairól lesz szó.

A sort Bokányi Dezső nyitja meg. Ő az, aki 1905 februárjában, amikor az író a cárizmus a Péter-Pál erődbe veti, — a magyar közvélemény ilyen mértékben ritkán tapasztalt kiállításában — a magyar munkásság hangját hallatja. A Bródy Sándor Jövendő-jének adott interjújában (ahol az esztétikum csupán egyetlen, részletesebben ki nem fejtett mozzanattal szerepel: a legmodernebb írónak tartja, „aki a társadalom bírálatának konzekvenciáit is levonja”), természetesen az emberi jogok lábbaltip-rása elleni tiltakozás a döntő. Azonban Rákosi Jenőnél, Kossuth Ferencnél stb. ebben is tovább megy: Gorkij sorsát nem választja el a többi üldözöttétől. „Mi, — mondja, — a magunk részéről ebben az ügyben hallatni fogjuk a munkásság szavát, mely azonban nemcsak Gorkij, hanem az összes elnyomottak javára fog hangzani”. [35] Az interju február 12-én jelent meg, feltehetőleg kb egy jó héttel előtte készült, min-

den esetre 5-e előtt. Ugyanis a Bokányi által használt jövő idő („hallatni fogjuk...”) már 5-én be is következett: a budapesti proletáriátus népgyűlésén Kardos Jakab a pártvezetőség nevében éppen ebben a szellemben nyilatkozik: „A legnagyobb tiszlettel és rokonszenvvel viseltetünk Gorkij iránt, de a szabadságért folyó harcban nem tartjuk többre a többi ezer és ezer önfeláldozó harcosnál. Mi nem egy emberért emeljük fel szavunkat. Szimpátiánkat, rokonszenvünket fejezzük ki az összes harcoló orosz testvérek iránt. Velük érzünk.... Támogatjuk őket erkölcsileg, és ha kell, anyagilag.” [36]

A két állásfoglalás alapján egyértelmű: Bokányi Dezső — első ízben a magyar munkásság nevében — Gorkijért mint a forradalom harcosáért emel szót. [37]

Gorkij műveinek visszhangját illetően hangsúlyozni kell, hogy a magyar munkássajtó és a szociáldemokráta kritika egy tekintetben eltér a századelő magyar irodalmi közhangulatától: az ott több éven át tartó divattal szemben itt lényegében nem találunk talajra Gorkij lumpen-témájú elbeszélései. Abban az értelemben sem, hogy — mint dolgozatunk első, tavalyi felében kimutattuk — e ciklus egyetlen művét sem közlik a munkáslapok, de főleg abban, hogy a „Gorkij a csavargók poétája”-teória itt nem tud valamennyire is jelentős gyökeret verni. Magyarázatul természetesen nem az szolgál, hogy ez a mozgalom és ez a mozgalmi kritika elméletileg vértettebb lett volna mint pl. a német, inkább csak az a technikai tény, hogy 1905 előtt nálunk komoly terjedelmű és a szépirodalommal is bővebben foglalkozó munkássajtó nem volt s az író műveinek közlésére és kritikai értékelésére is lényegében csak epizodikusan került sor.

Annál lényegesebb ezért az a tény, hogy már 1907 elején — a szövegből kitűnőleg is az 1906-os német kiadások és a novemberi berlini bemutató kritikái nyomán — a Népszava egy jelentős részletet közöl Az ellenségek c. darabából és ugyanitt — jóllehet vázlatosan — elismerést nyer az a tény is, hogy Gorkij írói pályáján új, szocialista szakasz kezdődött. A darab, írja S. J. — már nem „a cárizmus elleni forradalmat, hanem a munkásság szellemének forradalmasítását” mutatja be. Nyilván az író egyértelművé vált — és a magyar munkássajtó által is folyamatosan dokumentált — közéleti szereplésére is utal, amikor rámutat, hogy „az utolsó években Gorkij megtette az utat, mely az általános életfilozófia helyébe az osztálytudatra helyezett világnézetet teszi” [38].

A következő évben megtartott pártkongresszuson (az „Orlov házaspár”-t már 1904-ben közreadó) Pogány József többedmagával indítványozza, hogy a darabot — (a már időközben megjelent, sőt a Magyar Szó-ban nálunk is közölt) Az anya c. regénnyel és U. Sinclair The Jungle-jével együtt — adja ki a párt könyvkereskedése. A javaslatot — a jegyzőkönyv tanúsága szerint — „a pártvezetőséghez utasítják”. [39] Jóllehet a Népszava közli a regény legtömörebb eszmei töltetű részletét, egyik Gorkij-mű kiadására sem kerül ekkor sor.

A teljes regényt 1912 májusvégi forradalmi eseményei hozzák el a munkásolvasóhoz. Az első folytatás előtti ismertetőben a szerkesztőség a szocialista jelleget emeli ki: „a mi szenvedéseink, a mi alkotó munkánk, a mi megváltásunk fenségesen igaz regénye.” És jóllehet mintha kelleténél erősebben hangsúlyozná a mű orosz nemzeti hátterét („Az anya’ az orosz népet szimbolizálja. Az évezredek elnyomás alatt nyögő orosz nép feltámadásának hűséges rajza. Ez a föltámadás egy a szocialista öntudatra ébredéssel”), már utal a regény széles európai visszhangjára is [40]. A mű a következő, 1913 évben kerül könyvalakban is az olvasók kezébe Bárd Imre már 1908-ban az amerikai magyar munkássajtóban is közölt fordításában.

Az anya c. regénynek a mozgalom gyakorlati arzenáljába illesztésével a többéves adósságot törlesztik. Az eszmei birtokba vétel viszont (melyben a haladó polgár,

Wildner Ödön 1908-as Huszadik Század-beli tanulmányával jóval megelőzi a munkásmozgalmat) lényegében a továbbiakban sem valósul meg. A mű a mozgalom irodalomszemléletében lényegében nem lel visszhangra, elméleti kiértékelésére, tanulságai levonására nem kerül sor s kitapintható művészi ösztönző szerepe sem érvényesül egészen a Tanácsköztársaságig terjedő időszakban. Csupán a korszak vége felé találunk rá két utalást. Az egyik R. Fried Margit egy, a Szocializmusban megjelent könyvismertetésében található: H. Mann egyik munkásalakját elemezve a Gorkij-regény munkáshőseiről mint „olvasmányaink legéletteljesebb alakjairól” szól, igaz, Gorkij művészi színvonalát H. Manné mögé utasítva [41]. A másik Rosa Luxemburg 1908-9-ben írt, de nálunk csak március 21 után megjelent nagyjelentőségű tanulmánya, amellyel az orosz irodalom első marxista igényű szintézise jelenik meg magyar sajtóban [42].

1914-ben Szabó Ervin Gorkij szocialista meggyőződését éppen a proletáriródlom jelszava ellen fellépőkkel szemben hangsúlyozza [43]. Ő maga, mint Jászi Oszkár 1920-as emlékezéséből tudjuk, mint a szocializmusból fogant író szerette [44] és könyveit — Csehov, Tolsztoj és Dosztojevszkijéi mellett — minden nagyobb nép-könyvtárban látni akarta [45].

1915 januárjában közli a Népszava az — eddigi tudomásunk szerint — egyetlen leninista megnyilatkozást Gorkijjal kapcsolatban. Ez a „Szociál-demokrat” Lenin által közvetlenül inspirált 1914. november 22 (december 5)-i cikke: „Az „Ének a Sólomról” szerzőjének”. Itt a párt rosszallását fejezte ki annak kapcsán, hogy Gorkij aláírta a polgári értelmiségnek a „német barbárságot” elítélő sovíniszta kiáltványát. Csupán két mozzanatot emelünk ebből ki. Az egyik az idézett cikknek az a passzusa, ahol a „Gorkij a miénk!” lenini gondolata nyer kifejezést a magyar munkásolvások számára is („Gorkijtól... a munkásság megszokta, hogy őt a magáénak tekintse. Mindig azt hitte, hogy éppen olyan szenvedelmesen harcol a proletárság ügyéért, mint maga a proletárság és tehetségét ennek az ügynek a szolgálatába állította”). A másik viszont a Népszava kommentárja, mely, igaz, groteszkül hat az imperialista háborút már második esztendeje támogató párt lapjában, Gorkij apropóján mégis fontos igazságot közvetít a tömegek számára: „Reméljük, hogy orosz elvtársainknak ez a tiltakozása annak a tudatára ébreszti Gorkijt, hogy a sovínizmusnak tett bármilyen csekély engedmény, a polgári „intellektuellekkel” való minden együttműködés a népek egymásra uszításában megsemmisíti a fölvilágosító munkának a gyümölcseit, amelyeket a nemzetközi szociáldemokrácia évtizedeken keresztül minden országban létrehozott” [46].

5. Végül a „gyakorlati arzenál” fogalomkörébe tartoznak azok a tények is, amikor Gorkij hősei, témái, motívumai szerepelnek a magyar munkásmozgalom publicisztikai és propagandisztikus megnyilatkozásaiban.

„A sőtőmunkás c.” lap 1905-ben gazdasági problémák kapcsán — a novella címének említése nélkül — a Huszonhat és egy c. elbeszélésre utal, mint a pékműhely minden egyes rabszolgája szenvedéseinek történetére [47].

1906-ban a Földmunkások Országos Szövetségének alakuló közgyűlésén az alapszabályok előadója, Jócsák Kálmán a szervezkedést, a szociáldemokrácia egyesítő törekvéseit jellemzi Gorkij-mű analógiájával. Az ekkorra rendkívül elterjedt (és Gorkijének vélt) Gáttörés fő gondolatát („a szellő a vízcsöppeknek susogja, hogy az emberi kéz által emelt gátakat mint lehet lerombolni”) alkalmazza szemléletesen „a szellő = a szociáldemokrácia” behelyettesítéssel [48].

A pártnak a tömegek között végzett munkája egy másik aspektusát, a felvilágosító tevékenységet jellemzi Gorkij-motívummal a Kassai Munkás által kiadott A szüzességet védő őv c. füzet 1908-ban. Itt az Izergil anyó közismert és rendkívül

népszerű Danko-történetére emlékeztet az előszó szerzője. A sűrű rengeteg, a homály, a tévelygők, a forró, égő szívű emberek — mind lokális alkalmazást nyer a korabeli magyar valóságban és új fényt, fokozott meggyőző erőt kölcsönöz a konkrét ügy kapcsán kifejtett gondolatoknak [49].

Végül Kun Béla egy beszédében bukkan fel egy Gorkij-motívum. A budapesti Munkás- és Katonatanács 1919. május 2-i ülésén a proletárhatalom védelméről szólva idézi fel 1906-os olvasmányélményei közül a Szép Franciaország c. Gorkij-pamfletet. (A mű abban az időszakban magyarul még nem jelent meg). Az apropót néhány nappal korábban tett vidéki körútja során szerzett élményei szolgáltatták. A visszavonuló csapatok látványa váltja ki belőle azt az elemi erejű keserűséget, melyet az ismert pamflet-fináléba önt: „...sohasem fogunk kétségbeesni. De az az érzés, elvtársaim, amely elfogta Gorkijt az előbb idézett cikkében, fel kell hogy ébredjen bennünk, akik küzdöttünk elsősorban a proletariátus felszabadítási harcában”. [50]

Dolgozatunk a címben jelzett korszakon belül sem tűzte céljává a téma valamennyi viszonylatának áttekintését. Több lényeges mozzanat (a közvetlen kapcsolatok, a Gorkij-motívumok a magyar munkás- és szocialista írók műveiben stb.) a rendelkezésünkre álló korlátozott terjedelem folytán más közleményben fejthető csak ki. Az elmondottak szerény adalékul kívántak szolgálni a „magyar munkásmozgalom és az orosz irodalom” téma általánosabb igényű — és bízunk benne: belátható időn belül megvalósuló — feldolgozásához.

JEGYZETEK

[1] MICHAEL WERNER: Deutsche Arbeiterbewegung und russische Klassik 1900—1918. Akademie-Verlag Berlin, 1971. s. 72.

[2] KABOS ERNŐ: A Népszava Olvasótára 1907—08-ban. — Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből. Akadémiai, 1962. SZABOLCSI GÁBOR: A magyar szocialisztikus novella kezdetei 1900—1919. — Meghallói a törvényeknek. A magyar szocialista irodalom történetéből III. Akadémiai, 1973.

[3] NEMES DEZSŐ: A magyar munkásmozgalom történetéhez. Tények, viták, tanulságok. I. k. Kossuth, 1974.

[4] FABÓ IRMA: A Munka szemléje. — Magyar Könyvszemle 1965. 1. sz. 18—19.

[5] KENDE JÁNOS: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt nemzetiségi politikája 1903—1919. Akadémiai, 1973. 12—13.

[6] „A forradalom...”: A magyarországi szocialisztikus mozgalmak az 1906. évben. Bp. 1907. 523. — „Wilson...”: Párttörténeti archívum 694. f. 5. doboz.

[7] Az Országos Széchényi Könyvtárban átnézett mintegy 30 munkáskönyvtári leltárjegyzék alapján. Több helyi munkáskönyvtár anyagát már néhány tanulmány feldolgozta, pl. HERNÁDI ISTVÁNNÉ: A borsodnádasdi Munkás Olvasó Egylet könyvtárának története, Miskolc 1971; KAT-SÁNYI SÁNDOR—NAGY DEZSŐ: A ceglédi könyvtárügy története. Magyar Könyvszemle 1969. 4. sz.; KISS JENŐ: Az agrár-szocialista olvasókörök történetéből. Magyar Könyvszemle 1959. 2. sz.; NYILAS MÁRTA: A budapesti nyomdászkönyvtár. Magyar Könyvszemle, uo.

[8] Egy-egy példa a rovatok sorrendjében: Könyvkötők lapja 1906. szept. 1.; Az aranyműves, 1914. márc. 1.; Jövendő, 1911. jún. 3.

[9] PL. SZEGEDI JÓZSEF. — A proletár hatalomért. Békés megyei vöröskatonák visszaemlékezései. Békéscsaba, 1959.

[10] (EGO): „Ez kell a népnek!” Szocializmus, 1918/19. 411.

[11] A Thália és a munkásság. Népszava 1908. nov. 27. — Az idevonatkozó híryanagból kiemeljük még: Janovics Jenőt Kolozsvárott, a kassai, az úpesti színházakat.

[12] A Thália-társaság munkás előadásai. Népszava 1906. febr. 6.

[13] POLLÁK RUDOLF: A szocialista műkedvelés a modern munkásmozgalomban. Szocializmus, 1909/10. 3. sz. 141.

[14] A munkásszínház ellenségei. Népszava 1909. szept. 3.

[15] SOMOGYI PÁL: A munkáskultúra első hajtásai Kaposvárott. — Somogyi Írás, 1961. VI. sz. 49—50; MÜLLER ERNŐNÉ: Eszmélés. Kossuth Kiadó 1964. 45.

[16] Osztyárharc. Népszava, 1900. máj. 24.

- [17] A Magyarországi Szociáldemokrata Párt 1902. évi IX. pártgyűlésének jegyzőkönyve. 1902. 48.
- [18] A magyarországi szocialisztikus mozgalmak az 1907. évben. Bp. 1908. 503.
- [19] Lásd KABOS ERNŐ idézett tanulmányát.
- [20] A magyar munkásmozgalmat történetének válogatott dokumentumai. III. k. Bp. 1955. 277.
- [21] Szabók szaklapja, 1904. január 9. — A ciklus hallgatósága több mint száz főből állt. Huszadik Század 1904. II. k. 60.
- [22] IDÉZI FUKÁSZ GYÖRGY: Szabadkőművesség, radikalizmus és szocializmus az 1918 előtti Magyarországon. — Párttörténeti Közlemények 1961. 2. sz. 59.
- [23] BIRÓ és HEVESI: Jelentés a Társadalomtudományok Szabad Iskolájának 1906—1907. évi működéséről. 6—7; LUKÁCSRÓL: Jelentés... 1907—8: 10; WILDNER: Jelentés... 1908—9: 13; BRESZTOVSKY EDE: Világ, 1912. ápr. 28. Népszava 1917. máj 8. — Tudunk számos ilyen vidéki előadásról is. Pl. a szegedi Munkás szabadiskolán Gorkij és Turgenyev előadások (CSONGOR GYÖZÖ Szegedi munkásmozgalmak a XX. sz. elején — Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1966—67. 210), a kolozsvári munkástanfolyamon PÉTERFI TIBOR Gorkij-előadása (Kolozsvári Munkás, 1907. január 15); BOLLA BÉLA előadása A modern orosz irodalomról az eperjesi Martinovics körben (Kassai Munkás, 1911. okt. 28.).
- [24] Több tucatnyi ilyen adatunkat helyszűke miatt nem sorolhatjuk fel. Csupán „mutatóba” adunk néhány érdekesebb adalékot három lapból. A Szabad Szó először tájékoztatja a magyar olvasókat „Az anya” későbbi főhősének prototipusa, Pjotr Zalomov szormovói pöréről (Egy orosz hős, 1903. január 11.). A Nagyvárad munkás újság apró glosszában teszi nevetségessé a lovát Gorkijnak elkeresztelő Markovits főhadnagyot (Gorkij—Markovits, 1907. szept. 29.). A Föld népe — Gorkij néven — később abbahagyott regényéről ad hírt (1908. ápr. 25.).
- [25] Dolmányos István idézi Migray egyik szocialista diáktársának századeleji naplórészletéből a „tolsztojizmusára, gorkijizmusára” vonatkozó passzust. — Költők barátságától népek testvériségéig. 1959. Gondolat, 86.
- [26] Népművelés és szocializmus c. írásában is felhasználja Gorkij e tanulmányának néhány gondolatát, az író megnevezése nélkül. — Szocializmus, 1913/14. 4. sz. 218—219.
- [27] MIGRAY JÓZSEF: Gorkij. — Új élet, 1913. 1212. és 1225.
- [28] Uo. 1207.
- [29] Uo. 1218.
- [30] Uo. 1224.
- [31] MICHAEL WERNER, id. mű 159.
- [31/a] A magyarországi szoc. mozgalmak az 1908. évben. Bp. 1909. 332—3.
- [32] Uo. 339.
- [33] VÁGÓ BÉLA: Kánaánban. A Munka szemléje, 1908. 6. sz. 4—5.
- [34] KIRÁLY ISTVÁN: A Népszava vita. Egy fejezet Ady szocializmushoz való viszonyának történetéből. — Kritika, 1967. 11. sz. 19.
- [35] Gorkij sorsa. Interviewok. — Jövendő, 1905. febr. 12. (7. sz.)
- [36] Az orosz forradalom. — Népszava 1905. febr. 7. A magyar munkásmozgalmat történetének válogatott dokumentumai. III. k. 253.
- Madarász „Emil visszaemlékezéseiben maradt fenn e napok témánk szempontjából lényeges epizódjának megörökítése: „Amikor Gorkij letartóztatásának híre megérkezett, a szocialista diákok és munkások tüntetve vonultak végig a körúton „Éljen Gorkij!” „Éljen az orosz forradalom!” felkiáltással. A tüntetést a rendőrség verte szét.” Idézi Hanák Péter: Az 1905-ös orosz forradalom hatása Magyarországon. — Az 1905—1907-es orosz forradalom nemzetközi jelentősége és magyarországi hatása. Szikra, 1954. 47.
- És még egy apró adalék — más oldalról — ahhoz, hogy ettől kezdve Gorkijt a magyar munkások is a magukénak tekintették. A Népszava naptár „Havi forradalmi naptárában” 1906-tól kezdve — más orosz (Csernisevskij, Herzen, Tolsztoj), és nyugati (Herwegh, Freilighrat, Petőfi stb.) forradalmi író társaságában — születési dátumán Gorkij is szerepel.
- [37] Megemlíthető még mint kései Bokányi—Gorkij-nyom a Kanadai Magyar Munkás-ban már az író halála után megjelent cikke: Gorkij Maxim pályafutása. 1936. aug. 20., 22. — Kovács József szíves közlése.
- [38] S. J. Az ellenségek. Népszava, 1907. január 8.
- [39] A magyarországi szocialisztikus mozgalmak az 1908. évben. Bp. 1909. 427.
- [40] Új regényünk. Népszava, 1912. júl. 26.
- [41] (EGO): H. Mann: Die Armen. — Szocializmus, 1917. I. sz. 15.
- [42] ROSA LUXEMBURG: Az orosz irodalom lelke. Új Forradalom. 1919. IV. 19. (3) 3—4. p; Új idők, 1919. I. évf. I. sz. 24—33. — Újabb közlése: Valóság, 1971. 5. sz.
- [43] SZABÓ ERVIN: Vulgár — marxizmus. Népszava, 1914. máj. 17.
- [44] SZABÓ ERVIN: 1877 — 1918. Bp. 1968. FSZEK kiadása. 171.

[45] Irányelvek népkönyvtáraink könyveinek megválogatására, 1907. — Szabó Ervin könyvtartudományi cikkei és tanulmányai, Bp. 1959. 95.

[46] Az orosz szociáldemokrácia a sovinizmus ellen. Gorkij magatartása és az orosz elvtársak. Népszava, 1915. január 12.

[47] Aus der Backstube. — A sütőmunkás, 1905. június 6. 7. (németnyelvű) oldal.

[48] A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. III. k. 411. A Gátörés nem Gorkij, hanem G. Gersunyí műve.

[49] Az előszót közli a Kassai munkás, 1908. június 13.

[50] A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai. VI. A. kötet, 1959. 290.

Még két Gorkij-nyomot kell megemlíteni Kun Béla kapcsán. Az egyik még a Kolozsvári Friss Újság szerkesztési időszakára esik: a lapban a forradalmi tavaszon megnőtt érdeklődés kielégítésére Gorkij-novellát is közöl. — Migunov a hős, 1905. ápr. 5. A másik az, hogy a Tanácsköztársaságot köszöntő híres és nagy rezonanszot (Juhász Gyula!) kiváltó táviratának megírására — közvetítésel — Kun Béla kérte fel Gorkijt. — Kun Béla erről szóló táviratát közli: A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai, VI. A. köt. 75.

DIE UNGARISCHE ARBEITERBEWEGUNG UND MAXIM GORKIJ

1902—1919 II.

István Fenyvesi

Der Einzug Gorkij's in das ideologische Arsenal und die kulturelle Anschauung der ungarischen Arbeiterbewegung ist einer der Hauptindizes der intensiven Differenzierung des Rezeptionsprozesses der russischen Literatur zu Beginn des Jahrhunderts. Seine zu den Hunderttausende zählenden Massen gelangenden Werke, seine der organisierten Arbeiterschaft zugänglichen Bücher, sein auch auf dem Wege über die Arbeit-Bühne Verbreitung findendes „Nacht-Asyl“ verhelfen dem Arbeiter-Leser und -Zuschauer zur Entfaltung des ideellen und ethischen Bewusstseins.

Die Bewusstmachung des Lektüre-Erlebnisses im Rahmen der Bewegung hat die — unter Einbeziehung der besten Kräfte stattgehabte — Aufklärungspropaganda vollbracht.

Dem ungarischen Leser vermittelt nach 1905 die Arbeiter-Presse die zuverlässigste Information über Gorkij.

Seine Bewertung in den Literaturaspekten der Bewegung erfolgt auf drei Ebenen: die reformistischen Manifestationen versuchen sein Gedankensystem als allgemein menschlich aufzulösen. Die vulgär-marxistische Kritik leugnet die sozialistische Idealität des Schriftstellers und überlässt ihn der bürgerlichen Literatur. Zu einer richtigen, vollkommenen Beurteilung gelangen im allgemeinen jene — hauptsächlich konsequent marxistischen Sozialisten —, die auch das Wesen der russischen Literatur und der revolutionären Bewegung verstehen.

1905 erhebt als erster im Namen der Arbeiterschaft Dezső Bokányi das Wort für Gorkij als Kämpfer der Revolution. Anfang 1907 veröffentlicht das zentrale Parteiorgan als Beginn einer neuen sozialistischen Phase seines Schriftstellertums einen Teil seiner „Feinde“. Die Parteiopposition empfiehlt die Herausgabe dieses Werkes und auch der „Mutter“.

„Die Mutter“ erscheint 1912 in den Spalten der Tageszeitung Népszava als sozialistischer Roman. In der Literaturanschauung der Bewegung aber findet dieses Werk im wesentlichen keinen Widerhall, seine theoretischen Lehren werden nicht gezogen.

Ervin Szabó kämpft 1914, sich auf die sozialistische Überzeugung Gorkij's berufend, gegen die vulgär-marxistische Literaturanschauung. 1915 gelangt mit dem bolschewistischen Artikel des „Sozialdemokrat“ „Gorkij ist unser!“ der Leninistische Gedanke zu den ungarischen Arbeitern.

Zahlreiche Gorkij'sche Themen und Motive gelangen in der propagandistischen und publizistischen Tätigkeit der Bewegung zur Anwendung.

ВЕНГЕРСКОЕ РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ И М. ГОРЬКИЙ, 1902—1919 (II)

Иштван Феньвеш

Вхождение произведений М. Горького в идейный арсенал венгерского рабочего движения и в круг его культурных интересов представляет собой один из главных показателей усиленной дифференциации процесса восприятия русской литературы в Венгрии в начале века. Его произведения, доходящие до сотысячных масс, книги, становящиеся доступными

для организованных рабочих, пьеса «На дне», распространяющаяся и посредством кружков рабочей самодеятельности — всё это содействует выработке идейно-эстетической осознанности у рабочего читателя и зрителя.

Осознанию читательского восприятия помогает лекционно-просветительная пропаганда с привлечением лучших сил прогрессивной интеллигенции.

После революции 1905 года наиболее достоверную информацию о Горьком венгерский читатель получает из рабочей печати.

Относительно оценки Горького в литературной концепции рабочего движения наблюдается три подхода. Представители реформистского толка пытаются свести систему его идей до общечеловеческого. Вульгарномарксистская критика берет под сомнение социалистическую идейность писателя и уступает его буржуазной литературе. К правильной, целостной оценке, как правило, приходят, главным образом, те последовательно марксистские социалисты, которые понимают сущность русской литературы и революционного движения.

В 1905 году за Горького как за борца революции впервые выступает от имени венгерского рабочего класса Дежё Бокани. В начале 1907 года центральная социалистическая газета «Нэпсава» печатает отрывок из пьесы «Враги», оценивая её, как начало нового, социалистического периода творчества писателя. Левая партийная оппозиция вносит предложение об издании этой пьесы и романа «Мать».

В газете «Нэпсава» в 1912 году «Мать» печатается как социалистический роман. Однако в литературной концепции рабочего движения это произведение, по существу, не находит резонанса, его теоретические уроки не используются.

Эрвин Сабо в 1914 году борется против вульгарно—марксистской концепции литературы, приводя в противовес пример социалистических убеждений Горького. В 1915 году газета «Нэпсава», перепечатав из большевистской газеты «Социал—демократ» статью «Автору Песни о Соколе», доводит до венгерских рабочих ленинскую мысль «Горький—наш!».

Ряд горьковских тем и мотивов используется и в публицистической и пропагандистской деятельности представителей венгерского рабочего движения.